

Bernhard Linde. Noor-Eesti voorülem*Jaanus Kulli*

„Noor-Eesti ajalooline pilt poleks täielik, kui sealt puuduks Bernhard Linde. Ei tea, kelleks N-Eesti tegelased Lindet ise pidasid. Kuuldavasti nende suhtumised temasse on olnud sagedasti, nagu öeldakse, ambivalentsed. Kõrvaltvaatajale paistab aga Linde – Noor-Eesti voorülemana. Seks on tal tugev äriiline närv ja oskus.” (L. 1936.) Täpsemat iseloomustust, kui see Eduard Laamani 70 aastat tagasi visandatud hinnang Linde kui Noor-Eesti rühmituse ühe peategelase tegevusele Gustav Suitsu ja Friedebert Tuglase kõrval, oleks raske anda. 1915. aastal mainib Linde kirjas sõjatandril viibivale Barbarusele: „[---] ma ei oleks halb ohvitser, mul on hädakorral külma verd, vaimustust, tuld ei puudu ja juhtumiste otsimisest ei pörkaks ma ka tagasi. Võitlusihha on mul alati olnud [---].” (ERA, f R-39, n 1, s 10, l 4.) Paradoksaasel kombel ei saanudki ta neid iseloomujooni rakendada mobiliseerituna, kuid tegi seda hiljem edukalt kirjandustandril.

Rühmituse sekretäri ja asjaajaja kohuseid täites lasus Lindel peaaegu kogu Noor-Eesti kirjavahetuse koorem: tuli lahendada nii organisatsioonilisi kui ka kirjanduslikke probleeme. Lindet on tihti nimetatud Noor-Eesti asjaajajaks, kuigi ta ise on sellise hinnangu suhtes malbelt protesteerinud: „See ma kunagi pole olnud, küll aga olen olnud „Eesti Kirjanikkude Seltsis „Noor-Eesti”” kogu kestvuse ajal selle kirjatöömehena, keda peakoosolek ühes esimehega nimeliselt valis, kuna teised juhatuse liikmed ise oma vahel ametid jagasid, ja hiljem asutatud osühisus „Noor-Eesti Kirjastuse” juhatuse esimees [---]” (Linde 1937: 236). Siiski näib just väljend *asjaajaja* kõige täpsimini iseloomustavat Linde tegevust Noor-Eesti rühmituses, sest suuresti tema kanda ja lahendada olid rühmituse majandusküsimused ja kirjastamistegevusega seonduvad probleemid.

Linde Noor-Eesti aegne literaadipärand jääb tema organiseerimistööga võrreldes tagasihoidlikuks. Tuglase arvates puudus Gustav Suitsul kui Noor-Eesti vaimsel juhil alati „tarviline hakkavus, energia ja auahnus” (Tuglas 1918: 18). Seevastu Linde paistis silma just nende omadustega. Kirjastuse Noor-Eesti asjaajaja August Pill meenutab: „Lindel aga oli hakkamist, energiat ja auahnust ülikülluses, peale selle ka tugev annus häbematust oma eesmärkide taotlemisel. Et „Noor-Eesti” tõusis väikesest intiimsest rühmitusest laiahaardeliseks kultuuriteguriks, selles on suuri teeneid Lindel kui organisaatoril. Ta oli majanduslikult enam kindlustatud kui teised nooreestlased ja sai oma vaba aja ning energia täielikult „Noor-Eestile” pühendada. On teada, et Linde ei korraldanud üksnes „Noor-Eesti” väljaannete levitamist, millega ta kindlustas ühtlasi kirjastuse majanduslikku baasi, vaid astus üles ka koosolekutel ja mujal „Noor-Eesti” ideede propageerijana.” (Pill 1969: 169.)

Kirjandusliku tegevuse poolest jäi Linde paljude nooreestlaste ja kaasaegsete literaatide kõrval küll marginaalseks tegelaseks, kuid kellest ometi 20. sajandi esimese veerandi ja hilisemgi eesti kultuurilugu ei saa mööda vaadata. Ja kes mõnikord sõna otseses mõttes näis suur suurte kõrval. „Kui Linde ja Tammsaare kuskil koos juhtusid olema, oli võõral kohe selge, kes on tähtsam.

Loomulikult Linde,“ on näiteks meenutanud Linde hea tuttava, Tallinna Keskraamatukogu kaua-aegse direktori Aleksander Sibula tütar Astrea Sibul.¹

Linde oligi vastuoluline, eri hinnanguid võimaldav isiksus: ühelt poolt tema uskumatult laiahaardeline osalemine kultuurielus, organiseerimisoskus ja ärivaist kirjastuste juhtimisel, teisalt aga pealiskaudsus kirjatöodes, pahatihti lahmiv ja subjektiivne kriitikastiil ning aferistlikud jooned majandusasjade korraldamises. Kui siia lisada veel Linde mõningane jäärapäisus ja egotsentrilisus ning äge protestimeel, mis viis ta tihti kohtupinki, joonistubki pilt äärmiselt keerulisest, kuid samas põnevast ning kirglikust mehest – nii oma loometöodes kui ka isiklikus elus.²

Ainuüksi esseega August Kitzbergist, Balzaci „Isa Goriot“ tõlkega, esseekoguga „Omad ja võõrad“ ning kirjandust ja teatrit käsitleva põhjaliku matkaraamatuga „Loova Kesk-Euroopa poole“ on ta kirjutanud ennast eesti kultuurilukku. Linde, kes sündis 1886 ja suri Tallinna vaimuhaiglas 1954, kus ta viibis pärast enneaegset vabanemist Narva vangilaagrist, tegutses kirjandus- ja kunstikriitikuna, tõlkijana ja kirjastajana, raamatukogundustegelaseks, tagasihoidlikul määral ka prosaisti ja luuletajana. Ta oli 20. sajandi esimesel veerandil viljakas ja vägagi arvestatav teatrikriitik, kes vahendas ja propageeris Eestis nii Lääne- kui ka Ida-Euroopa teatriuudusi.

Ent kõige eredamalt kerkib Linde isik esile ikkagi kirjandusrühmituse Noor-Eesti ühe asutajaliikmena: ta oli rühmituse asjaajaja, hiljem Eesti Kirjanikkude Seltsi Noor-Eesti sekretär ja kirjastuse Noor-Eesti juhatuse esimees.

1902. aastal astus Linde Pärnu Gümnaasiumisse, kus sünnivad esimesed kokkupuuted tulevase Noor-Eesti rühmituse liikmetega. Oma eluloos Biograafilise Leksikoni toimetusele kirjutab ta: „Tartus „Kiiri“ väljaandva ringkonna „Kirjanduse Sõbrad“, kelle eesotsas seisis toleaeagne keskkooli õpilane Suits, mõju ulatus Pärnuni. Tartu „Kirjanduse Sõprade“ õhutusel ja otsekohesel mõjul otsustasime Pärnus organiseerida eesti rahvuslikku keskkooli õpilaste rühma, kes oleks harutanud kirjanduslikke küsimusi.“ (EKLA, f 194, m 17: 59, l 2–3.)

Käsikirjalist ajakirja välja andva kirjandusringi organiseerimine oli põhjuseks, miks Lindel juba poole aasta pärast tuli Pärnu Gümnaasiumist lahkuda. Lindele pandi süüks poliitilist kihutustööd, kuigi hiljem on ta ise seda eitanud. Nii näiteks esines ta kirjandusringi avakoosolekul hiljem trükkis ilmunud ettekandega, kus kõrvutas Kalevipoega ja Kullervot (vt B. L. 1905).

Linde jäi Pärnusse 1903. aasta kevadeni, sügisel astus aga Hugo Treffneri eragümnaasiumi V klassi. Peagi tutvus ta Gustav Suitsu ning teiste nooreestlastega, kes mõjutasid noore Linde maailmavaadet ja maitse-suundumusi. Linde kavatses Suitsu eeskujul jätkata õpinguid Helsingi ülikoolis, kuid isiklik elu ei lubanud neid plaane ellu viia. Ta lõpetas Tartu ülikooli slaavi filoloogina ja oli Noor-Eesti rühmituses ainus, kes ilmutas tõsisemat huvi slaavi kultuuri ja rahvaste vastu.

¹ Autorile 24. märtsil 2004. aastal.

² Olgu märgitud, et Linde oli viis korda abielus. Esimesest abielust sündis tütar Terna, kes koos ema Emillaga 1949. aastal Siberisse (Omskisse) küüditati, viimasest abielust Linda Lindega sündis poeg Tõnis (vt Kulli 2006).

Võimalik, et Linde huvisid mõjutas ka suguseltsis voolav slaavi veri. Kuigi esialgu oli noor ülikooli pürgija rohkem sisse võetud ühiskonnaprobleemidest: 1908. aastal kirjutas ta avalduse hoopis õigusteaduskonda astumiseks. Seegi polnud nähtavasti juhuslik samm. Ei maksa unustada, et Noor-Eesti tuumikusse kuulusid mitmed endised peamiselt Tartu reaalkooli õpilastest koosnenud seltsi Ühisus liikmed. Ühisuse koosolekutel arutati pigem ühiskondlikke ja sotsiaalpoliitilisi kui kirjandusküsimusi. Ja teadaolevalt võttis Linde osa vähemalt ühest selle seltsi koosolekust. Noor-Eesti väljaandena ilmunud Linde brošüür „Missugust valimiseõigust peame meie nõudma?” (1907) osutas gümnaasiumiõpilase märkimisväärsele orienteerumisele ühiskonnateadustes.

Ülikooli ajaloo-keeleteaduskonda astumisel nõuti eelteadmisi kreeka keelest, kuid Treffneri gümnaasiumis Linde kreeka keelt ei õppinud. Ometi taotles ta 1908. aasta septembris enda üleviimist ajaloo-keeleteaduskonda, lubades ühtlasi sooritada kreeka keele eksami gümnaasiumi programmi ulatuses. Olgu lisatud, et Linde üritas ülikooli pääseda juba 1907. aasta kevadel, sõites selleks gümnaasiumi eelviimase klassi õpilaseks Peterburi lõpueksameid sooritama, kuid nende õiendamine ei õnnestunud (Linde 2007: 6).

Noor-Eesti esimesel tegevusaastal on Lindet vähe märgata. Organisatoorses ja ärilises asjaajamises etendab peaosa veel August Kitzberg. Linde ei võta osa Noor-Eesti kahe esimese väljaande, „Noor-Eesti” I albumi ja koguteose „Võitluse päivil” trükkitoimetamisest, aga avaldab albumis Pärt Pärna nime all miniatuuri „Siis jään ma magama...” ja koguteoses jutu „Kirikus” ning luuletusi.

Väga iseloomulik on luuletus „Sädemed”, ajajärgu nooruspateetika Linde esituses:

Sädemeid sooviks ma
sinule saata,
mu talveks tardunud maa –
sädemeid, mis sähvataks
puhtana leegina põlema
ja lume su pinna päält sulataks!

Sädemeid sooviks ma
sinule saata,
mu raskesti rõhutatud rahvas –
sädemeid, mis südameid
süttitada suudavad
ja varemeid põlema pista!

(Linde 1905a : 19)

Murrangumeeleolu väljendab ka proosaluuletus „Sääsk sumiseb surma laulu...”: „Tardunud olekust / ärkavad mehed; uut vaimu ja uut elu nad töötavad / tuua, tervet rahvast uueks luua” (Linde 1905b: 21). Selles Linde proosaluuletustes aimub Jaan Jõgeveri arvates Suitsu mõju, kuid „ei ole katsest muud välja tulnud kui sõnade kõlin, millel mõtet sees ei olegi” (Jõgever 1906: 53). Jutu „Kirikus” kohta arvab retsensent, et selle „läbilugemise järel lugeja vast niisama magusaste

haigutab, kui jututegelane Mihkel kirikus” (samas). Anton Jürgenstein hindab koguteose optimistlikku võitlusvaimu palju heatahtlikumalt: „„Sädemeid” pillub Bernhard Linde, mis „lume sulataks talveks tardunud maapinnalt”, mis „põletas põrmuks” neid, kes „varemetele tugesisid taovad” [---]” (Jürgenstein 1911: 113).

Samast, 1905. aastast hakkab Linde tegema kaastööd (enamasti varjunime Pärt Pärn all) mitmele ajalehele ja ajakirjale, eelkõige Lindale.

Märkimisväärset tähelepanu Linde kirjanduslikud palad ei äratanud, küll aga sai selgeks tema oskus rühmituse äriasju korraldada. 1906. aastast kuulub Linde rühmituse tuumikusse. Tuglase ja Suitsu lahkumisega Tartust suurenevad Linde õigused toimetustöös. Ta ise kirjeldab seda ajajärku järgmiselt: „„Noor-Eesti” koonduses tuli minul kordkorralt teostades sagedasti üksi kogu liikumise organisatorilise töö praktiline osa. Nii pääle kahe esimese väljaande (Noor-Eesti I album ja „Võitluse päivil”) pea kõigi väljaannete toimetuse töö tehniline külg, algades kaastööliste ja kaastöö kogumisega kuni asjaajamiseni trükikodade ja raamatukauplustega. Missuguste raskustega tuli võidelda, seda on raske praegu kirjeldadagi! Näiteks ajakirja „Noor-Eesti” toimetuse sekretärina tuli, kuna toimetaja Gustav Suits elas Soomes, koguda kaastöö, see saata Soome, üksikute kirjutuste üle vahetada pea sama pikki kirju nagu artiklid ise. Parandatud artiklid ümberkirjutada [---].” (EKLA, f 209, m 9: 12, l 1–2.) Täpsustuseks olgu öeldud, et Noor-Eesti albumite trükkitoimetamisel oli Linde osaline kolmanda (1909) ja viienda (1915) puhul, kusjuures viimase albumi juures oli ta põhiline toimetaja.

Linde kirjastamistegevus pälvib rühmituses kiiresti heakskiitu, kuid tunnustust ei tule kirjani-kule. Siiski on Linde viljakas: ta avaldab ajakirjanduses jutukesi, luuletusi ja tõlkeid, küündimata ometi teiste nooreestlaste tasemeni. Varujääjas nähakse siiski Anton Jürgensteini hinnangul „meeldivat algajat” (Jürgenstein 1911: 111), kuid kellel Jaan Jõgever soovitab eeskuju võtta Pärt Pärnast ja teha endale selgeks, „mis vahe on pahna ja naturalistilise kunsttöö vahel” (Jõgever 1906: 60).

„Noor-Eesti” II albumi ilmumise ajal (1907) oli Linde Peterburis. Albumis sisalduvat Linde proosapala „Kõik hingekeese eest?” hindas kõige soodsamalt Juhan Luiga: „B. Linde on osav vestja, keel on sõnarikas, kaksikkõne elav. On näha, et Linde rahva ütlemise viisi on uurinud ja teda tunneb. Inimesetundja aga nähtavasti ta veel mitte ei ole.” (Luiga 1908: 23.) Anton Jürgenstein aga leiab, et „siin [„Noor-Eesti” II albumis] esinevad Jaan Oks ja Bernhard Linde kui meeldivad algajad alles ilma pärastiste prätensionideta” (Jürgenstein 1911: 111).

Peterburist Tartusse naastes kohtus ta Tammsaarega. Et nii Suits kui ka Tuglas elasid Soomes, oli loomulik, et Tammsaare nägi Lindes noore kultuuriringkonna üht erksama vaimuga tegelast. Siit saigi alguse Tammsaare ja Linde eluaegne sõprus.³

1920.–1930. aastail muutusid Linde suhted mitme omaaegse lähikondlasega üsna jahedaks, mõnega neist jõudis ta isegi kohut käia. Kuid Tammsaarele jäi Linde sõbraks ja usaldusmeheks kuni

³ Linde suhteid Tammsaarega olen põhjalikumalt käsitlenud biograafilise mälestusraamatu „Anton Hansen Tammsaare oma elu tões ja õiguses” saatesõnas (vt Kulli 2007).

surmani. Aleksander Sibul meenutab, et Tammsaare pidas oma kriitikutest Lindet „ainukeseks, kes on teda mõistnud ja kellel ei ole tulnud oma seisukohti hiljem revideerida” (Sibul 1971: 47).

Tartus tagasi, täidab Linde endise agarusega kirjastaja ja toimetaja kohustusi. Ta teeb kaastööd Eesti Kirjandusele ja veel paarile ajakirjale – nüüd juba põhiliselt kriitikuna. Justkui muu seas lõpetab ta 1908. aastal Treffneri gümnaasiumi ja astub sügisel Tartu Ülikooli.

Sel ajal on rühmituse tähelepanu keskmes juba kolmas album, „kobavate algaastate ja täisküpsuse vaheline pöördekoht”, nagu on märkinud Nigol Andresen (1975: 1556). Lindelt leiame albumist Aino Kalda luuletuse „Üle müüri” tõlke, essee „Raiasmaal. Mõtted kirjanduse ja elu üle” ning katkendi novellist „Hallid juuksed”.

Essee kohta arvab Jürgenstein: „Võimatu on Linde mõtetest „kirjanduse ja elu” üle ülevaatlikult kirjutada. Ta on, kui seda kirjanikkude nimede rohkust uskuda, keda ta tsiteerib, liiga palju lugenud, liiga vähe seedinud.” (Jürgenstein 1909: 484.)

Noor Semper märkas, et artikkel sisaldab enamgi tsitaate, sest „autor on (mõnikord sõnasõnalt, ilma jutumärkideta) ümber jutustanud Ivanov-Razumniku teose „Elu mõttest” teoreetilist osa ja – mõned leheküljed Weiningerist” (Semper 1969: 11–12).

Kõige hävitavama hinnangu annab Lindele ja tema töödele ühingukaaslane Johannes Aavik, kes Lindesse kunagi soosivalt ei suhtunud. 11. detsembril 1909 on ta näiteks kirjutanud Tuglasele: „Mulle ei meeldi see inimene ja ta vaim sugugi. Tal ei ole enesel midagi algupäralisemat ja peenemat. Mulle näib, nagu tahaks ta väliste abinõude järeleahvimisega teistele järele jõuda. Tarvitab hullu pööra võõraid sõnu, koguni tsiteerib Greeka keelt, kus vead sees; püüab eruditsioniga hiilgada, aga kirjutab August Compte. Minult on ta sõna „sugulik ihaldatavus” plagieerinud. Ta jutus tundub osalt püüd Vilde „Kuival” järele ahvida (mõne kirjeldusega).” (Vihma 1990: 26.) Vähem kui kuu aja pärast, kirjutas Tuglasele 25. jaanuaril 1910 pöördub ta Linde plagieerimise-teema juurde tagasi: „L-e töös leidsin jällegi ühe asja, mis talle sugugi au ei tee: terve lehekülg peaaegu sõnasõnalt Weiningerilt plagieeritud, nimelt passus erotika ja seksualiteedi üle, sest L. ei nimeta, et need Weiningeri mõtted on. Nüüd hakkab ma hoopis ta originalsuse juures kahtlema. Kuid ei maksa sellest harutada.” (Vihma 1990: 34.)

Muide, plagieerimist on Lindele hiljemgi korduvalt nina ette hõõrutud. Oli ju Linde slavist ja muude tegemiste kõrval produktiivne tõlkija poola, tšehhi jt slaavi keeltest. Nii ilmus tema tõlkes omal ajal ka Looduse universaal-biblioteegi väljaandena Jaroslav Hašeki „Vahva sõduri Švejki seiklused ilmasõja kestel” (1928), mille tõlke autorluses on näiteks kahelnud hilisem Hašeki eestindaja Lembit Rimmelgas, öeldes, et Lindel oli tõlkimisel abiks terve kari tütarlapsi (Rimmelgas 1990: 14). Kuigi see väga terav ütlemine pole kinnitust leidnud, tekkis Linde kui tõlkija ümber aeg-ajalt ikka kahtlusi ja küsitavusi.

Ka Linde novellikatkend „Noor-Eesti” III albumis (1909) saab hävitava hinnangu Jürgensteinilt: „Et „Noor-Eesti” just suurt rõhku stiili peale paneb, siis on arusaamata, kuidas see „Katkend” raamatusse on pääsenud, mis stiili poolest isegi vanema koolipoisi tööna 2 oleks pidanud saama” (Jürgenstein 1909: 485). Kõnealuse albumi ilmumise ajal muutusid Noor-Eesti, eriti aga Linde

suhted Eesti Kirjanduse Seltsi ringkonnaga iseäranis teravaks, mis osalt seletabki Jürgensteini eitavaid hinnangut albumile ja eriti Linde töödele.

Modernne esteetiline mõte oli „Noor-Eesti” III albumis lõplikult läbi löönud ja ärritas konservatiivsemaid tegelasi. Suits ja Linde jõudsid otsusele, et Noor-Eesti vajab võitlusorganina sagedamalt ilmuvat häälekandjat, kuna üle kahe aasta ilmuvad albumid „küllaldaselt ei võimalda selgitada meie seisukohti ega ka vastata paljudele kallaletungidele” (Linde 1935: 365).

Gustav Suitsust sai uue ajakirja vastutav toimetaja, Nikolai Triik valiti kunstiosakonna toimetajaks, Linde organisaatorivõimed rakendusid sekretäri ametis. Noor-Eesti ajakirjas väljendus nooreestlaste ühine vaimsus selgemini kui kunagi varem. Tagasihoidlikuma ilukirjanduse taustal tõuseb eriti esile Noor-Eesti ajakirja kirjandus- ja kunstikriitika. Kriitikuna esineb ka Linde. Ajakirja esimeses numbris arvustab ta Ernst Enno „Uusi luuletusi”. Hiljem on tunnustavalt märgitud, et Linde oskas „mõista Ennot ning hinnata tema luule tähtsust” (Hamburg 1935: 63). Linde sulest on mitut numbrit läbiv rubriik „Teatrimärkmed”; ta on kahtlemata juhtivaid teatriarvustajaid. Kirjanduskriitikas jääb samaväärne tase siiski saavutamata, olgugi et Linde kaks ulatuslikku esseed – „Peter Altenberg” ja „Esteetiline maitsemine” – annavad olulist lisa ajakirja arvustuslikele ja teoreetilistele kirjutistele. Ajakirja numbrid lõppesid Hi-Ha-He iroonilise kroonikaga. Suitsu kirjast Tuglasele 28. veebruaril 1910 loeme: „Oleksin Sulle väga tänulik, kui sa mulle omadest arvamis[t]est „N.-E.” esimese nri kohta kirjutaksid. Iseäranis huvitatud olen, mis Sa „Kroonika” kohta arvad! See on, pääle mõne erandi, Linde kirjutatud.” (Andresen 1976: 110.)

Uue ajakirja sünnile oli kohalik ajakirjandus visa reageerima, see-eest leiti tähelepanu võõrsil. Nii ilmus 1910. aastal Peterburis välja antavas akmeistliku⁴ kallakuga luksusväljaandes „Apollon” ajakirja Noor-Eesti tellimiskuluutus, millele nooreestlased vastasid omapoolse reklaamiga Noor-Eesti ajakirjas ning veel samal aastal „Apollonis” ilmus Linde artikkel „Estskaja literatura” (Linde 1910: 12–14).

Noor-Eesti ajakirja ilmus vaid üks aastakäik (1910–1911, kuus numbrit), siis jäi väljaanne rahapuudusel seisma. Lisaks tekkis raskusi korraldustöös: kord tuli Suitsul, kord Lindel täita nii toimetaja kui ka sekretäri kohuseid, mis sünnitas omavahelisi pingeid. Olgu veel lisatud, et 1910. aastal korraldas ajakirja toimetus III Eesti kunstinäituse. See oli tollase kultuurielu suur-sündmus. Ilmus ka näituse ühe peaorganisaatori Bernhard Linde eessõnaga kataloog.

Majanduslikult nõrk olukord tõstis uuesti päevakorrale ametliku seltsi loomise. Nooreestlased olid varemgi (1906, 1908) selleks luba taotlenud, kuid tulemusteta. Viimaks ometi, 26. märtsil 1912. aastal kinnitas Liivimaa kuberner Eesti Kirjanikkude Seltsi „Noor-Eesti” põhikirja.

19. mail 1912 palus Linde ülikooli rektorilt luba astuda Noor-Eesti ühingusse. 27. mail toimus seltsi esimene peakoosolek, kus registreeriti 61 asutajaliiget (Protokoll 1913: 5–7).

4 Akmeism (kr k *akmē*, tipp), ka adamism, suund vene luules 1910. aastail. Selle esindajad Gumiljov, Gorodetski, Ahmatova, Mandelštam, Narbut, Zenkevitš jt koondusid ajakirja *Аполлон* (1909–1907) ümber, seades eesmärgiks vabastada sümbolistlik luule müstikast ja suunata see käsitlema maiseid asju.

Bernhard Linde sõnavõtt koosolekul puudutas peamiselt kirjastamistegevust ja selle hoo-
gustamiseks vajaliku sisseastumismaksu suurust. Kõrgest osamaksust (25 rbl) hoolimata tõsis
liikmete arv sügisel juba sajani.

Seltsi kirjastamistegevuse paremaks jätkamiseks kavandati ka kirjastus-osaühisuse loomist,
mille asutamine pidi toimuma 4. juunil 1912. Noor-Eesti Kirjastus suudeti ellu kutsuda siiski
alles 26. mail 1913, juhatuses esimeheks sai Bernhard Linde, aktsiaseltsi nõukogu esimees oli
Gustav Suits.

Vastloodud kirjastuselt ilmus 1913. aastal Linde pikem novell „Heitlikud ilmad. Väikesed
skandalid murrangu-aja Eestist.” Teose pikantne temaatika äratas kõmulist tähelepanu. Autor sai
küllaltki suure honorari – 36 rubla 16-leheküljelise trükipoogna pealt. Selle määramisel arvestati
Linde teeneid Noor-Eesti liikumises. Ka trükiarv oli suur, 2500 eksemplari, mille kohta kriitika
arvas: „Et jutul lugejad ei puudu, kui ta ka kaksorda nii suures eksemplaaride arvus oleks ilmu-
nud, on kindel, kuid „Noor-Eestiga” ja murrangu aja (?) Eestiga ei ole tal vististe midagi tegemist”
(Jõgever 1913: 130).

1912 ilmub Noor-Eesti IV ja 1915 V album. Nende vahele mahub vastsetl Noor-Eesti
Kirjastuselt Linde ja Suitsu kahasse toimetatud „Teatri-raamat” (1913), veel üks tõend rühmituses
toiminud omalaadsest Linde-Suitsu „teljest”. Linde kaastööd leiame kõigis kolmes väljaandes.
„Noor-Eesti” IV albumis avaldab Linde kirjutise „Meie teater ja meie aeg”, milles on pikemalt juttu
Karl Menningust ja tema kooli mõjust eesti teatri arengule.

1913. aastal ilmus Linde koostatuna veel „Saksa antologia. Vihk valitud novella”. Eessõnas
ütleb koostaja: „Käesoleva väljaandega astub Eesti Kirjanikkude Seltsi „Noor-Eesti” kirjanduse-
toimekond ühe oma kavatsuse teostamisele: antologiatega, koguväljaannetega meid võõraste rah-
vaste kirjanduslisesse loomisesse juhatada, et ülevaadet omandada ja uute kunstiliste väärtustega
tutvustada, neile Eestis teed valmistada” (Linde 1913: 8). 1914. aastal puhkenud maailmasõda
takistas tõlkeseeria jätkamist, küll aga tuli hiljem Linde poolt juhitud Varraku kirjastuselt mitu
tõlkeantoloogiat.

„Noor-Eesti” IV albumi ettevalmistamiskäigust selgub, et nooreestlaste mõte liikus juba uue
ajakirja ümber. 1. aprillil 1912 kirjutab Suits Tuglasele: „Kuidas materjali korraldada, selle üle ei
ole veel otsusele jõudnud. Kui ma ei eksi, soovitasid sa mullu niisugust korraldust, nagu mõnedes
Vene moderni paremates väljaannetes: esiteks kõik luuletused, siis kõik novellid ja selle järele
artiklid (meil tuleks lõpuks ehk veel kroonika). Ka mulle meeldib see korraldus praegu kõige
rohkem.” (Andresen 1976: 126.) Linde oli veidi varemgi, kirjas Tuglasele 26. juulist 1912 aval-
danud soovi muuta albumi rohkem ajakirja sarnaseks: „Selle poolest, et IV album vähem saaks,
olen Sinuga täitsa nõus. Aga ühtlasi peaksime nii korraldama, et albumid edaspidi meil ajakirja
aset osaltki katsumisväärt. Nad peaksivad ülevaateid meie kulturi elust pakkuma. [---] Siis
peaksime omades perioodiliselt ilmuvates albumides päälle üleüldis-sisuliste artiklite ja ajakirjan-
dusliste toodete ka lühikesi ülevaateid meie kirjanduse, kujutavate kunstide, teatri ja muusika
üle avaldama.” (EKLA, f 245, m 42: 20, l 26.) „Noor-Eesti” V albumi koostamisel annavad aga

tunda ka lahkkelid. Suits kirjutas 26. juunil 1915 Tuglasele: „NE V. album näib nüüd viimaks ilmunud olevat. [---] Tõesti vististi viimane niisugune album! Linde on jälle omavoliliselt talitanud: sisse pannud, milleks tal mitte minu nõusolemist ei olnud. Ka materjali korralduses pahandavat.” (Andresen 1976: 150–151.)

Nooreestlaste viimane, kõige kauem järjepidevalt ilmunud väljaanne oli ajakiri Vaba Sõna (1914–1916), kus vastutav toimetaja Bernhard Linde täitis ka tegevtoimetaja ülesandeid. Noor-Eesti kui ühiskondlik liikumine oli selleks ajaks mitmeti laienenud, nii et ühiskondlik-poliitilisi teemasid käsitleti Vabas Sõnas märksa sagedamini kui Noor-Eesti varasemates väljaannetes. Linde kaastöid leiab kahest esimesest aastakäigust, muuhulgas programmilise artikli „„Noor-Eesti” ja poliitilised rühmitused” (millega Tuglas, tõsi küll, rahul ei olnud).

1915. aastal ilmusid Vabas Sõnas Linde kirjutised „Eduard Vilde”, „Edward Munch”, „Theodor Altermann” ja „Vaade 1914. a. kirjanduslikku arenemisse”. Neid aegu meenutades kirjutab ta: „Ajakiri „Vaba Sõna” oli tol ajal ainuke perioodiline väljaanne, mis asus sõjaküsimuses tagasihoidlikul eitaval seisukohal, kuigi oli lõpmata raske anda edasi lugejaile seda meie seisukohta ridade vahelt: sõjatsensor oli liiga hoolas valvama meie kirjutisi. [---] Ajakirja tegeliku toimetajana tuli mul pidada pikki läbirääkimisi Tartu tsensori Babanovi ja tema eestlasest käsilase Karneoliga. Esimese laiskus ja teise piiratud haridus olid neis läbirääkimises minu paremaiks abilisiks.” (Linde 1936: 41.) 1915. aastal tekkisid Lindel Vaba Sõna toimetusega lahkkelid, töövõimalused avanesid aga Tartu Päevalehe veergudel. Suitsu kommentaar kirjas Lindele 1. veebruarist 1915 kõlas nõnda: „Oled Tartu Päevalehe teatriarvustajaks hakanud. All right! Lase käia. Parem T. P.-lehe teatriarvustaja kui Eesti Kirj. S-i esimees.” (EKLA, f 209, m 1: 6, l 14.)

Samal, 1915. aastal möödus kümme aastat rühmituse esimese albumi ilmumisest, mida kavatseti tähistada mälestusraamatu väljaandmisega. Suve hakul avaldati Vabas Sõnas (nr 5) üleskutse Noor-Eesti kaastööliste saata mälestusalbumi jaoks kaastööd. Ettevõtmise peamisi organiseerijaid Bernhard Linde oli juba aasta algul kirjutanud arstina rindel viibivale Johannes Barbarusele: „Kirjutan Sulle kõigepäält „Noor-Eesti” juubelist, mis tänava kevadel kätte jõuab. Eestseisus otsustas selle mälestuseks iseäralist albumi välja anda, mille materjal 10/II koos peaks olema. Kõik kirjutused oleksid ühe aine üle: „Noor-Eesti”. Aine käsituse viis jääks iga autori enese määrata: artikkel, memoar, aforism, luuletus jne.” (ERA, f R-39, n 1, s 10, l 2.)

Kuigi nii mõnelegi kaastöölisele läkitati mitmekordne palve või meeldetuletus, ei võtnud asi vedu. Selleks leidis kindlasti mitmeid põhjusi. 1915. aasta sõjasuveks oli Noor-Eesti rühmitus praktiliselt lagunenu. Tuglas ja Suits olid Eestist lahkunud, postiühendus kodumaaga aga oli aeglustunud või siis hoopis katkenud. Mõnedki eeldatavad autorid suhtusid rühmituse järjekordsesse ettevõtmisesse skeptiliselt. Kindlasti olid ka rühmituse tuumikul silme ees „Noor-Eesti” albumite koostamisega kaasnenud raskused. Ainult Linde ei kaotanud lootust. Järjekordses kirjas Tuglasele annab ta teada: ”Olen oma suvise vaba aja mälestusalbumi tööde kogumise pääle kulutanud, selles asjas hulga kirju laiali saates. [---] Ise olen ajaloolisest ülevaatest ligi 100 lhk juba valmis kirjutanud, kuna umbes 20 lhk veel jätkub.” (EKLA, f 245, m 42: 20, l 60–61.)

Kuid paljudele ei aidanud nähtavasti ka mitmekordsed meeldetuletused. Et ettevõtmist päästa, pöörduiti viimases hädas isegi Noor-Eestist küllaltki kaugel seisnud inimeste poole. Ent kaastõid nappis endiselt ja raamatu trükkitoimetamine venis.

Esimesena katkes Tuglase kannatus, septembris 1915 kirjutas ta Lindele: „Kui mälestusalbumi kirjastamine küsitavaks saab, tarvita siis materjal „Vaba Sõna” „Noor-Eesti” nris” (EKLA, f 209, m 1: 7, l 19). See plaan siiski ei teostunud. Aastavahetuseks varisesid lõplikult kokku püüdlused juubelialbum õigeaegselt välja anda. Oma osa etendas Linde lahkumine Eestist. Ometi ei loobunud mälestuskogumiku väljaandmise ideest. Lootused pandi nüüd Suitsule, kes juba aastaid Soomes elades oli õppinud tundma sealseid kirjastamisolusid. Seda kinnitab Suitsu kiri juulist 1916: „NE mälestusalbumi saadetud materjal on nüüd kõik minu käes. Aga trükkimine tuleb siin praegu ennekuulmatult kallis. [---] Sellest hoolimata peab trükkimise käsile võtma, kauem viivitada on võimata.” (EKLA, f 209, m 1: 6, l 25.) Ometi ei jõutud ka Soomes albumi trükkimiseni. Takistuseks saigi rahapuudus. Materjal saadeti tagasi Eestisse ja nüüd sai kogumiku trükkitoimetamisel eestvedajaks Tuglas, kes 1917. aasta kevadest alates jälle kodumaal elas.

Lindel olid 1916. aastal tekkinud lahkkelid Noor-Eesti Kirjastuse kui albumi kirjastajaga. Arvatavasti oli põhjuseks Linde artikli pikkus: see ületas peaaegu kõikide teiste kaastööde kogumahu ning oleks tähendanud täiendavaid paberi- ja trükikulusid. Kompromisslahendusena soovitati Lindel avaldada töö ajakirjas Vaba Sõna, mille toimetusega ei leidnud printsipiaalne autor ühist keelt. „Kui minu tingimine „Vaba Sõnale” ebavastuvõetav on, ei ole vaja minu artiklit ajakirja mahutada, vaid ma lasen raamatu omal kulul turule,” kirjutas ta 16. septembril 1917 Tuglasele (EKLA, f 245, m 42: 20, l 65).

Viimaks, 1918. aastal ilmus Noor-Eesti Kirjastuselt kõhnapoolne kogumik „Kümme aastat. Noor-Eesti 1905–1915”. Linde mälestuskirjutis jõudis lugejateni eriraamatuna alles 1919. aastal (tiitellehel 1918). „„Noor-Eesti” kümme aastat” kujutab endast eelkõige rühmituse ajaloolis-metoodilist ülevaadet ja vaatamata autori kohatisele subjektiivsusele ja üldsõnalisusele pakub sellisena tänasele lugejale ülevaatlikumat materjali kui kogumik „Kümme aastat”.

Noor-Eesti väljaannetel oli suur tähtsus uudsete ning Eesti ühiskonna jaoks murranguliste kunstilis-filosoofiliste ideede propageerimisel. Pole siis ime, et Suits püüdis hiljem taastada Noor-Eesti albumite traditsiooni. 12. veebruaril 1920 kirjutab ta Lindele: „[---] kuna Siuru ühes oma albumitega nüüd lõplikult on likvideeritud, kas ei oleks E.K.S. „Noor-Eestil” ajakohane Varraku kirjastusel VI Noor-Eesti albumit välja anda?” (EKLA, f 209, m 1: 6, l 31). Linde oli 1919. aastal asutatud kirjastuse Varrak juhatuse esimees ja asjaajaja-direktor. „Noor-Eesti” albumi ilmumine Varraku toetusel ei olnud aga reaalne: Linde huvi koondus tollal uue ajakirja Murrang väljaandmisele ja pealegi ei lubanud Varraku majanduslik olukord albumi kirjastamisega riskida.

1929. aastal üritati asja veel kord üles soojendada. Kirjas 4. juunist 1929 Noor-Eesti Kirjastusele täpsustab Linde: „Kuna Gustav Suits on andnud oma nõusoleku „Noor-Eesti” mälestusalbumi toimkonna liikmeks ja juhatajaks valimiseks, avaldan käesolevaga oma nõusoleku toimkonna liikmeks tulemiseks. Oleks soovitatav kui mulle teataksite kas album peab ilmuma tuleva

kevadepõlve või sügisel ja kas Tuglas on andnud oma nõusoleku toimkonda tulekuks?" (EKLA, f 92, m 264: 9, l 86.) (Tuglase kohta päris Linde arvatavasti oma teravate suhete pärast temaga.) 21. juulil 1929 läkitatud Suitsu kirjust Lindele ilmneb, et ka seekordne katse ei realiseeru: „Mis puutub N-E. mälestusalbumi, siis on Tuglas, kes praegu Soomes, selle albumi toimetamisest lõpulikult loobunud. Kavatsus jääbki vist soiku.” (EKLA, f 209, m 1: 6, l 132.) Ometi kirjutas Suits ka veel 31. oktoobril 1936 Lindele: „Täna kurtis Tuglas jälle, et „Linde ei tarvita Vilde kirju ise ega anna teistele tarvitada”. Kas Sa tõepoolest ei pakuks neid näiteks „Eesti Kirjandusele” avaldamiseks? Või jõuluks ilmuvasse „Noor-Eesti” albumisse?” (EKLA, f 209, m 1: 6, l 229.) Kuid seegi, niinimetatud „Noor-Eesti” jõulualbum, jäi vaid ilusaks kavatsuseks. Ja kuidas ka üks või teine endine nooreestlane poleks lootnud näha uut rühmituse nimelist koguteost, ei tulnud sellest enam midagi (vt Kulli 1991).

Igal ajal on oma aeg. Viimase „Noor-Eesti” albumi ilmumisaastaks jäi 1915. Ja viimaseks nooreestlase sulest sündinud Noor-Eesti-teemaliseks raamatuks jäi ka suures osas selsamal, 1915. aastal kirjutatud Bernhard Linde „„Noor-Eesti” kümme aastat”.

Kirjandus

Andresen, Nigol 1976. Gustav ja Aino Suitsu kirjad Friedebert Tuglasele. – Paar sammukest eesti kirjanduse uurimise teed. Uurimusi ja materjale IX. Toim M. Kahu. Tartu: [Eesti NSV Teaduste Akadeemia], lk 81–174.

Andresen, Nigol 1975. „Noor-Eesti” ja ta retseptioon. – Looming, nr 9, lk 1549–1569.

Protokoll 1913 = Eesti Kirjanikkude Seltsi „Noor-Eesti” Esimene pääkoosolek 27. mail 1912, kell ½ 9 õhtul Eesti Üliõpilaste Seltsi ruumides. – Eesti Kirjanikkude Seltsi „Noor-Eesti” Aastaraamat I. 1912. Tartu: Noor-Eesti.

Hamburg [Ambur], P[aul] 1935. Noor-Eesti. Olemus ning kirjanduskultuuriline tegevus. Tartu: Loodus.

Jõgever, Jaan 1906a. „Noor-Eesti”: Võitluse päivil. – Eesti Kirjandus, nr 1, lk 46–53.

Jõgever, Jaan 1906b. Uued raamatud: ilukirjandus. – Eesti Kirjandus, nr 2, lk 59–62.

Jõgever, Jaan 1913. Kirjandusline ülevaade. Bernhard Linde. Heitlikud ilmad. – Eesti Kirjandus, nr 3, lk 130.

Jürgenstein, Anton 1909. Noor-Eesti III. – Eesti Kirjandus, nr 12, lk 480–489.

Jürgenstein, A[nton] 1911. Noor-Eesti. Päätükk uuemast Eesti kulturalisest edenemiseloost. – Eesti Kultura I. [Toim] V. Reiman. Tartu: Postimees, lk 95–126.

Kulli, Jaanus 1991. Täiendavat „Noor-Eesti” mälestusalbumi asjus. – Keel ja Kirjandus, nr 1, lk 36–38.

Kulli, Jaanus 2006. Bernhard Linde ja naised. – Keel ja Kirjandus, nr 8, lk 637–648. Kulli, Jaanus 2007. Bernhard Linde ja A. H. Tammsaare. – Bernhard Linde, Anton Hansen Tammsaare oma elu töes ja õiguses. Isiklike mälestuste, kirjade ja dokumentide põhjal. Toim S. Ombler. Tartu: Ilmamaa, lk 357–385.

L. [Eduard Laaman] 1936. Bernhard Linde 50-a. – Vaba Maa, 4. aprill.

B. L. [Bernhard Linde] 1905. Kalevipoeg ja Kullervo (Kalervopoeg). – Isamaa Kalender 1906. aasta jaoks. Tartu: Schnakenburg, lk 86–106.

- Linde, Bernhard** 1905a. Sädemed. – Võitluse päivil. Tartu: Noor-Eesti, lk 19.
- Linde, Bernhard** 1905b. Sääsk sumiseb surma laulu... – Võitluse päivil. Tartu: Noor-Eesti, lk 21.
- Linde** 1910 = Бернхард Линде, Эстская литература. – Аполлон, nr 10, lk 12–14.
- Linde, Bernhard** 1913. Eessõna. – Saksa antologia. Koost B. Linde. Vihk valitud novella. Tlk E. Linde, A. Fiskar. Tartu: Noor-Eesti, lk 7–10.
- Linde, Bernhard** 1935. Ajakirja „Noor-Eesti” tekkimise ja toimetamise mälestusi. – Tänapäev, nr 9, lk 364–366.
- Linde, Bernhard** 1936. Rännakuid keeristes. Tallinn: Varrak.
- Linde, Bernhard** 1937. Mälestusi Jaan Oksast. – Looming, nr 2, lk 234–236.
- Linde, Bernhard** 2007. Anton Hansen Tammsaare oma elu tões ja õiguses. Tartu: Ilmamaa.
- Luiga, Juhan** 1908. Noor-Eesti II: mõtteid lugedes. – Eesti Kirjandus, nr 1, lk 17–30.
- Pill, August** 1969. Mälestusi Gustav Suitsust. – Keel ja Kirjandus, nr 3, lk 169–176.
- Protokoll 1913 = Eesti Kirjanikkude Seltsi „Noor-Eesti” esimene pääkoosolek 27. mail 1912, kell ½ 9 õhtul Eesti Üliõpilaste Seltsi ruumides. – Eesti Kirjanikkude Seltsi „Noor-Eesti” Aastaraamat I. 1912. Tartu: Noor-Eesti, lk 5–10.
- Remmelgas, Lembit** 1990. Švejgist ja mõnest veel. – Pikker, nr 13, lk 14.
- Semper, Johannes** 1969. Mõtterännakuid I. Artikleid ja esseid. Tallinn: Eesti Raamat.
- Sibul, Aleksander** 1971. A. H. Tammsaare kirjandusest, kirjanikest ja kriitikuist. – Keel ja Kirjandus, nr 1, lk 47–49.
- Tuglas, Friedebert** 1918. Noor-Eesti 1903–1905. – Kümme aastat. Noor-Eesti 1905–1915. Tartu: Noor-Eesti, lk 9–22.
- Vihma, Helgi** (koost) 1990. Kultuurilugu kirjapeeglis. Johannes Aaviku & Friedebert Tuglase kirjavahetus. Tallinn: Valgus.

Käsikirjalised allikad

- B. Linde**, Eluloolisi andmeid, teoste ja tõlgete loetelu. – EKLA, f 209, m 9: 12.
- Bernhard Linde**, neliteist kirja J. Vares-Barbarusele. – ERA, f R-39, n 1, s 10 (EKLA, koopiad, f 390: 4.)
- Bernhard Linde**, sada kolmteist kirja F. Tuglasele, 22. VI 1905 – 6. IX 1947 ja d-ta. – EKLA, f 245, m 42: 20.
- Friedebert Tuglas**, viiskümmend üks kirja B. Lindele, 10. XI 1913 – 5. III 1941. [5.–6. k. on „Noor-Eesti Kirjastuse” juhatusesele] + Fr. Tuglas, kiri Loritsale 7. XII 1924. – EKLA, f 209, m 1: 7.
- Gustav Suits, Bernhard Lindele**, 21. XII 1912 – 9. X 1940. – EKLA, f 209, m 1: 6.
- O/ü „Noor-Eesti Kirjastus” ja B. Linde**, kirjavahetus, 23. V 1912–14. XII 1938 ja d-ta. – EKLA, f 92, m 264: 9.

Jaanus Kulli – lõpetanud Tallinna Ülikooli vene filoloogina, uurinud 20. sajandi alguse eesti ja vene kirjandussuhteid, avaldanud uurimusi ja artikleid Bernhard Linde elust ja loomingust.
E-post: Jaanus.Kulli@sloleht.ee